

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Кваліфікаційна робота з
теми:

**«Особливості логопедичної корекції порушень письма у молодших
школярів з інтелектуальними порушеннями»**

Виконала: здобувачка 2 курсу групи SoL4-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Анастасія РИБАК

Керівник:

Ірина РУДЗЕВИЧ,

кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент:

Юлія ГАЛЕЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри логопедії та спеціальних методик

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕННЯ ПИСЬМА У ДІТЕЙ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	3 3 6
1.1. Лінгвістична готовність до навчання письма.....	6
1.2. Психофізіологічні передумови формування письма	13
1.3. Характеристика порушень письма у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями	21
Висновки до першого розділу	30
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	32 32
2.1. Експериментальне дослідження стану сформованості навичок письма у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.....	32
2.2. Аналіз результатів обстеження навичок письма	37
Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМА У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ	43 43
3.1. Обґрунтування та розробка навчально-корекційної методики для подолання порушень письма у дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними порушеннями.....	43
3.2. Аналіз результатів формувального етапу дослідження.....	61
Висновки до третього розділу.....	65
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Писемне мовлення з мети початкового навчання перетворюється в засіб подальшого отримання знань і є базою для всього навчального процесу. Недоліки його розвитку викликають значні труднощі у дітей, що негативно впливає на засвоєння шкільної програми і несприятливо позначається на розвитку дитини в цілому.

Діти з порушеннями інтелекту характеризуються стійкими порушеннями всієї психічної діяльності, особливо пізнавальних процесів від яких залежить якість засвоєння знань: сприйняття, пам'яті, уваги, мислення. У більшості учнів з порушеннями інтелекту спостерігається недостатня сформованість передумов оволодіння письмом, що призводить до труднощів у навчанні протягом усього часу. Тому актуальною і важливою є проблема пошуку методів ефективної корекції порушень писемного мовлення у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Значний внесок у розвиток багатьох питань порушень писемного мовлення внесли такі вчені, як: Т. Ахутіна, А. Винокур, Н. Голуб, О. Гопіченко, Е. Данілавічюте, О. Корнєв, Р. Лалаєва, Р. Левіна, О. Лурія, А. Малярчук, І. Марченко, Т. Пічугіна, І. Садовникова, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Н. Чередніченко, М. Шеремет, Л. Шипіцина та ін.

У контексті нашої роботи заслуговують на увагу дослідження О. Гопіченко, яка вивчала природу порушень письма в учнів з порушенням інтелектуального розвитку і виявила зв'язок фонетичних помилок зі своєрідною організацією психічної діяльності зазначеної категорії дітей. Є. Данілавічюте розробила комплексний підхід до аналізу порушень письма з урахуванням багатоланкової структури цього виду мовленнєвої діяльності. Н. Чередніченко розкрила особливості формування навичок грамотного письма у дітей із тяжкими порушеннями мовлення в умовах корекційного навчання [53].

Таким чином, бачимо, що дослідження, присвячені проблемі порушень писемно-мовленнєвої діяльності, є актуальними й привертають до себе увагу

вчених. Аналіз літературних джерел показав, що маловивченою, але актуальною є проблема логопедичної корекції недоліків письма у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Адже, своєчасна, якісна робота з попередження та усунення помилок письма має стати основою корекційного навчання в спеціальній школі. Логопедична робота з цією категорією дітей визначається специфікою, яка обумовлена особливостями вищої нервової діяльності, психологічними особливостями дітей з порушеннями інтелекту, а також характером симптоматики, механізмів, структури дефекту цих дітей.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, систематизувати та розробити зміст логопедичної роботи з корекції порушень письма у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження: процес письма у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження: процес корекції порушень письма у дітей з інтелектуальними порушеннями.

Завдання дослідження:

1. Провести міждисциплінарний аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження.
2. Розробити та апробувати констатувальний експеримент та проаналізувати його результати.
3. Розробити зміст корекційної роботи з формування навичок письма у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.
4. Провести контрольний експеримент із метою оцінки ефективності корекційної роботи.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури з проблеми дослідження); емпіричні (проведення констатувального, формувального та контрольного експериментів); інтерпретаційний (обробка та інтерпретація одержаних результатів).

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання розробленої нами програми та запропонованих завдань з розвитку писемних

навичок у дітей з інтелектуальними порушеннями. Матеріали дослідження можуть бути включені до змісту лекційних, практичних та лабораторних занять для здобувачів освіти, які навчаються за напрямом «Спеціальна освіта. Логопедія».

Експериментальна база: Кам'янець-Подільський ліцей №3; Кам'янець-Подільський навчально-реабілітаційний центр Хмельницької обласної ради.

Апробація результатів дослідження. Основні результати кваліфікаційної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра включає: вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Теоретико-практичний аналіз психолого-педагогічних, логопедичних та методичних літературних джерел, а також проведене нами експериментальне дослідження з проблеми корекції порушень письма у молодших школярів з інтелектуальними порушеннями дозволяють зробити наступні висновки.

Здійснений нами аналіз лінгвістичної та психофізіологічної готовності дітей до письма показали, що порушення інтелекту характеризується стійкими і незворотними порушеннями пізнавальної діяльності, що обумовлено органічним ураженням кори головного мозку дифузного характеру. У зв'язку з цим у дітей цієї категорії страждає фонетична, лексична та граматична сторони мовлення, яскраво спостерігаються складності у звуко-буквену аналізі та синтезі, а також розумінні мовлення, що в свою чергу, негативно позначається на письмі.

Констатувальний експеримент був направлений на вирішення завдань, що стосуються підбору діагностичного матеріалу для вивчення рівня сформованості навичок письма у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку; проведення констатувального етапу дослідження; аналізу отриманих результатів констатувального експерименту та визначення рівня сформованості навички письма і ступенів прояву дисграфії у дітей.

Для оцінювання результатів експериментальної методики нами була розроблена бальна система, визначенні критерії оцінювання учнів за рівнями та розподіл дисграфічних помилок на групи, а саме: акустичні (фонематичні), помилки на звуковий аналіз та синтез та інші види мовного аналізу: складового аналізу, аналізу речень, аграматичні, оптичні помилки.

Експериментальне дослідження стану сформованості навичок письма у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту складалося з кількох етапів, спрямованих на виявлення рівня сформованості компонентів

письма, а саме: самостійного письма; письма на основі слухового сприйняття; списування з друкованого тексту.

Дослідження проводилося в порівняльному плані, зокрема експериментом було охоплено 10 дітей з порушеннями інтелекту (6 – легкий ступінь інтелектуальних порушень, 4 дітей з помірним ступенем) і 8 дітей з типовим розвитком. Результати дослідження показали, що для дітей з типовим розвитком притаманний переважно високий та достатній рівень сформованості навичок письма, а для дітей з інтелектуальними порушеннями характерний низький та середній рівень сформованості навички.

У дітей із легким ступенем інтелектуальних порушень виникали значні труднощі при написанні диктанту, вони замінювали приголосні дзвінки і глухі, пропускали голосні і приголосні звуки, допускали помилки фонематичного сприйняття, зокрема, діти не розрізняють на слух звуки, змішують їх, через це припускаються помилок на письмі. Також проявлялися лексико-граматичні помилки – стійкі аграматизми (роздільне або злитне написання слів). Була помічена відсутність розділових знаків у диктанті, відсутність великої літери у власних назвах та на початку нового речення.

Для дітей з помірним ступенем інтелектуальних порушень були характерними значні помилки, що стосувалися мовленнєвого аналізу і синтезу, а також графічні помилки, які проявлялися замінами літер за кількістю елементів та дзеркальним письмом, значні орфографічні помилки, перестановки, злитне письмо (відсутність проміжків між словами), або навпаки розрив слова на два окремих, недописування слів та речень (деякі діти писали тільки початок диктанту, деякі пропускали цілі речення).

Аналіз отриманих результатів дослідження сформованості навичок писемного мовлення у дітей з інтелектуальними порушеннями показав, що у цієї категорії дітей спостерігаються значні труднощі при письмі, зокрема, наявність великої кількості помилок на письмі, більшість яких пов'язані з недорозвитком фонетико-фонематичних процесів, просторових уявлень та

моторної сфери, що призводить до значної кількості помилок графічного характеру з неправильним орфографічним та синтаксичним написанням.

Відмічається, що логопедична робота з корекції порушень письма у молодших школярів з порушеннями інтелекту повинна здійснюватися за всіма напрямками: корекція фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичного складу мовлення та порушень письма.

Подолання дисграфії є тривалим та складним процесом, який вимагає добору максимально ефективних і в той же час цікавих для дитини методів та прийомів корекційного впливу. Нами було визначено напрями роботи та сформовано методику корекції порушень писемного мовлення молодших школярів з інтелектуальними порушеннями. Розроблена методика включала три взаємопов'язані етапи: підготовчий, основний та заключний. На кожному з них використовувались завдання для розвитку психічних процесів, усного та писемного мовлення, покращення навичок читання, розвитку емоційної сфери, розвитку зорово-моторної координації та дрібної моторики рук.

Аналіз результатів контрольного етапу дослідження засвідчив, що у дітей із порушеннями інтелекту було визначено позитивні зміни у покращенні навичок письма після проведення формувального експерименту. Проте залишилась значна кількість дітей, які залишились на низькому рівні сформованості навичок письма, що пов'язано, на нашу думку, з тим, що діти цієї категорії не завжди мали можливість відвідувати навчально-корекційні заняття.

За результатами контрольного експерименту, можна зробити висновок, що для досягнення позитивної динаміки, вся робота з учнями з порушеннями інтелекту повинна бути спрямована на подолання порушень, як усного, так і писемного мовлення, інакше кажучи, бути комплексною, розвиваючи сумісно з навичками письма і такі психічні процеси, як мислення, увага, вербальна та творча уява, а також зв'язне мовлення, з урахуванням індивідуальних здібностей та можливостей. Весь процес має бути правильно спланованим, систематичним і повинен проводитися всіма учасниками освітніх відносин для

досягнення позитивного результату, при цьому фахівці повинні застосовувати нові технології та використовувати творчий підхід.

Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, перспективами його може бути розробка та апробація системи заходів для профілактики та корекції порушень письма у молодших школярів з порушеннями інтелекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аль-Мрят О. Б. Формування графомоторних навичок у дітей з аутизмом: теоретичні засади і шляхи реалізації *Актуальні питання корекційної освіти* : зб. Наук. Праць. 2019. №14. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n14-2019/al-mrajat-obformuvannja-grafo-motornih-navichok-u-ditej.htm>
2. Бартенєва Л. І. Передумови формування орфографічної навички у дітей дошкільного віку з НЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. Наук. Праць. Київ : Актуальна освіта, 2004. Вип. 1.
3. Бартенєва Л. І. Підготовка дітей до оволодіння грамотним письмом. *Дефектологія*. 2002. № 2. С. 32.
4. Богуш А.М. Методика викладання української мови. Запоріжжя: Просвіта, 2000.
5. Боднар Н. М. Корекційна робота із запобігання дисграфії в дітей молодшого шкільного віку. Педагогічний альманах. Херсон, 2016. Вип. 30. С. 17- 22
6. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : навч. посібник. Київ : Наш час, 2005. 176 с.
7. Боряк О. В.. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку : автореф. Дис. ... докт. Пед. Наук : 13.00.03. Київ, 2019. 40 с.
8. Вавіна Л. С. Оптична дисграфія у дітей з порушенням зору: прояви, запобігання. *Український логопедичний вісник*. Київ, 2012. № 1 (3). С. 67–71.
9. Винокур А. С. Навчання зв'язної мови учнів-дисграфіків 5 класу логопедичної школи. Київ, 1971.
10. Голуб Н. М. Дидактичний матеріал з корекції та розвитку писемного мовлення учнів молодшого шкільного віку : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. Ч.1. 384 с.
11. Голуб Н. М. Науково-теоретичні засади досліджень писемного мовлення та його порушень. *Науковий часопис Національного педагогічного*

університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наукових праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 21, С. 54-62.

12. Голуб Н. М. Особливості індивідуального підходу до учнів молодшого шкільного віку при корекції в них недоліків писемного мовлення. *Теорія та методика навчання та виховання* : збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2012 Вип.32. С. 22-33.

13. Данілавичюте Е. А. Методика подолання фонемо-графічних відхилень у молодших школярів з ДЦП. *Теорія і практика сучасної логопедії* : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта. 2004. Вип . 1. С. 99-134.

14. Журавльова Л. Науково-теоретичний аналіз сутнісних відмінностей поняття «дисграфія». *Актуальні питання корекційної освіти*. 2018. №10 URL: <https://cutt.ly/YMD0XTi>

15. Журавльова Л. С. Комплексний аналіз порушень письма у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія «Педагогіка». 2018. С. 78-73.

16. Ільяна В. М. Методика діагностики порушень читання у молодших школярів із ТПМ. *Український логопедичний вісник* : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта, 2010. Вип. 1. С. 57-65.

17. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти. Київ МЦВО, 2003. 320 с.

18. Конопляста С. Ю. Психолого-педагогічна діагностика відхилень в розвитку. *Проблеми та перспективи* : збірник наукових праць з проблем дефектології. Луганськ, 2003. Вип. I. С. 131-136.

19. Кучинський М. Формування навичок письма одна з основних пробле початкової школи. *Початкова школа*. 2006. №5. С. 12-13.

20. Лазарева І. А. Особливості логопедичної роботи з корекції проявів оптичної дисграфії у молодших школярів. *Вісник Луганського національного*

217 університету імені Тараса Шевченка. Сер. Логопедія. 2011. Вип. № 14 (225), Ч. II. С. 133-140.

21. Ленів З. П., Сушко О. І. Практичні аспекти формування ручного праксису в дітей із порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та 218 психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 21. С. 156-160.

22. Логінова Е. А. Формування оптико-просторових уявлень у дітей зі стертою формою дизартрії. *Дефектологія*. Київ, 2000. № 1. С. 21-24.

23. Логопедія: підручник / за ред. М.К.Шеремет. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 376 с.

24. Малярчук А. Я. Розвиток усного та писемного мовлення молодших школярів. Київ : Літера ЛТД, 2006. 336 с.

25. Маслова Т. В., Найдьонова Н. А. Подолання дисграфії та дислексії в мінімальний термін на шкільному логопедичному пункті. *Таврійський вісник освіти*. 2014. №2. С. 155-163.

26. Маслова Т. В., Найдьонова Н. А. Полодання дисграфії та дислексії в мінімальний термін на шкільному логопедичному пункті. *Таврійський вісник освіти*. 2014. №2. С. 155-163.

27. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. / за ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2010. 364 с.

28. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: поради для вчителя» / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 211 с.

29. Новак О. М. Психологічні аспекти писемного мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2011. Вип. 2. С. 184-193.

30. Пахомова Н. Г. Діагностика мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі : навчально-методичний посібник. Полтава : АСМІ, 2008. 84 с.

31. Педагогічні технології : навчальний посібник. / за ред. О. С. Падалка, А.М.Нісімчук, О. Т. Шпак. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2000. 368 с.
32. Пінчук Ю. В. Зміст спільної діяльності логопеда і психолога при подоланні дисграфії в учнів молодших класів загальноосвітньої школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. №18. С.195-199.
33. Пічугіна Т. В. Порушення письма у дітей з важкими мовленнєвими вадами. *Дефектологія*. 1998. № 2. С. 6–9.
34. Пічугіна Т. В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації). *Дефектологія*. 1998. № 1. С. 6–13.
35. Про дошкільну освіту: Закон України №2628-III від 11.07.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
36. Рібцун Ю. В. Програми з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із тяжкими порушеннями мовлення (підготовчий, 1-4 класи). Київ, 2015. 64 с.
37. Синьов В. М. Матвєєва М.П., О. П. Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини. Київ : Знання, 2008. 359 с.
38. Синьов В. М., Шеремет М. К., Руденко Л. М., Шульженко Д. І. Освітньо-психологічна інтеграція школярів із психофізичними порушеннями в у сучасних умовах України. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006, 2016. Т.2 (7). Вип. 7. С. 323-344.
39. Соколова Ю. Тести на готовність до школи дитини 5-6 років. Київ : Країна Мрій, 2008. 64 с.
40. Стрілецька С. В. Сучасні наукові підходи до вивчення дитячої дисграфії та класифікації її видів. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*. 2010. № 42. С. 197-200.

41. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5-ти томах. Київ: Рад. школа, 1977. Т.3. С. 95–98, С. 176–185.
42. Тарасун В. В. Модель процесу породження писемного мовлення як особливої форми комунікації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 29. С. 29–102.
43. Тарасун В. В. Писемне мовлення: запобігання і корекція порушень : науково-методичний посібник. Київ : МП Леся, 2007. 151 с.
44. Тенцер Л. В. Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів: дис. .... канд. пед. наук: 13.00.03/ Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 310 с.
45. Тенцер Л. В. Організація та зміст корекційної логопедичної роботи з молодшими школярами із порушеннями писемного мовлення. *Логопедія*. № 3. 2013. С. 80-90.
46. Тенцер Л. В. Психолінгвістичні механізми виникнення різних форм дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип.26. С. 221-227.
47. Тенцер Л. В. Теоретичні основи формування та корекції навички грамотного письма в учнів із дисграфією. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. 2017. Вип. 5. С. 188-199.
48. Трофименко Л. І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 29. С. 112–18.

49. Федоренко С. В. Особливості методики навчання грамоти дітей зі зниженим зором : матеріали до вивчення курсу «Методика викладання мови в школах для сліпих та слабозорих дітей». Київ, 2004. 67 с.

50. Хохліна О.П., Кущенко І.В., Гребенюк М.О. Загальна психологія: Хрестоматія. Київ, 2013. 736 с.

51. Чередніченко Н. В. Попкова О. С. Зміст та методика формування передумов до засвоєння фонетико-графічних умінь та навичок у молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 35. С. 99-105.

52. Чередніченко Н. В., Горбачова Д. М. Комплексна діагностика дисграфічних та дизорфографічних помилок у письмі молодших школярів із порушенням писемного мовлення. *Логопедія*, 2015. № 5. С. 73-84

53. Чередніченко Н. В., Клименко І. В., Тенцер Л. В. Порушення письма у молодших школярів: діагностика та корекція: навчально-методичний посібник. Київ: ДІА, 2016. 248 с.